

FRISO VAN HOUDT

‘TAKING FOUCAULT INTO THE FIELD’
GOVERNMENTALITY EN BESTUREN VIA VEILIGHEID EN
CRIMINALITEIT

Recensie van: Mark Neocleous (2008) *Critique of security*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 247 p. en Jonathan Simon (2007) *Governing through crime. How the war on crime transformed American democracy and created a culture of fear*. Oxford: Oxford University Press, 330 p.

Krisis, 2009, Issue 3
www.krisis.eu

Veiligheid is een ordenend concept. Zo ordenen wij ons eigen leven met het oog op veiligheid: wat we wel en wat we niet eten of waar en wanneer we ergens wel of juist niet lopen. Ook het leven van anderen ordenen wij in relatie tot veiligheid, bijvoorbeeld door kinderen te wijzen op gevaren of mensen op te sluiten die een gevaar vormen voor de ‘samenleving’. In een lang historisch proces heeft de staat zich het monopolie op geweld toegeëigend. Technieken van veiligheid zijn daarom belangrijke technieken van het bestuur van onszelf, van anderen en van de staat. Het ordenen via veiligheid staat centraal in twee boeken die ik hier bespreek. Ten eerste *Critique of security* van Mark Neocleous (2008, in het vervolg N) en ten tweede *Governing through crime. How the war on crime transformed American democracy and created a culture of fear* van Jonathan Simon (2007, in het vervolg S).

De twee auteurs geven aan door Michel Foucault te zijn geïnspireerd. Zo zijn er belangrijke verwijzingen (bijvoorbeeld S 16-18; N 13) naar *gouver-*

nementalité (Foucault 2007) te vinden waarin Foucault de opkomst van ‘veiligheidsapparaten’ bestudeerde.¹ Zowel Simon als Neocleous gaat in op veiligheidsprogramma’s in de periode van de New Deal tot de eenentwintigste eeuw. Simon gaat vooral in op de manier waarop criminaliteit in de Verenigde Staten als ordenend principe werkt, waarbij Neocleous daarnaast ook ingaat op de manier waarop veiligheid de internationale orde beïnvloedt.

Mijn belangrijkste punt van kritiek is echter dat de verwijzingen naar Foucault voornamelijk impliciet blijven. Beide auteurs maken geen gebruik van de analytische instrumenten die Foucault en andere auteurs, die vanuit de zogenaamde ‘*governmentality*-studies’ werken (Burchell e.a. 1991; O’Malley 1992; Dean 1999; Rose 1999; Rose, O’Malley en Valverde 2006; Donzelot en Gordon 2008), hebben aangereikt. Dit kan enerzijds positief worden gewaardeerd: wellicht willen beide auteurs niet dogmatisch het ‘foucaultiaanse’ perspectief hanteren of te boek komen te staan als ‘Foucaultwetenschappers’.

Toch is het interessant om deze boeken vanuit een *governmentality*-perspectief te bespreken. Zo wordt duidelijker welk niveau van analyse de boeken beslaan en kan ik de verschillen tussen de auteurs duidelijk maken. Vervolgens wil ik de perspectieven van Neocleous, Simon en Foucault toepassen op Nederland om na te gaan hoe het besturen via veiligheid in Nederland zou kunnen werken en welke de gevolgen hiervan zouden kunnen zijn.² Ook in Nederland staat veiligheid hoog op de politieke en bestuursagenda, bijvoorbeeld in relatie tot criminaliteit, terrorisme, overlast en leefbaarheid. Met behulp van de twee kritische perspectieven op besturen via veiligheid in de Verenigde Staten van Amerika kunnen de gevolgen van besturen via veiligheid in Nederland worden bekeken en doordacht. Ik probeer dus vanuit een specifiek perspectief naar Nederland te kijken om te zien wat dan oplicht. Ontegenzeggelijk worden dan bepaalde aspecten gemist. Dit is het nadeel van een perspectief: alleen datgene wordt zichtbaar wat oplicht vanuit die bepaalde manier van kijken. Tegelijkertijd is het vruchtbaar om na te gaan wat wel belicht wordt vanuit dit perspectief en welke consequenties dat heeft.

Governmentality

Zowel Neocleous (N 13) als Simon (S 16-18) verwijst naar het neologisme dat Foucault in de collegereeks van *Security, territory, population* introduceerde: *governmentality* (Foucault 2007). Neocleous en Simon gaan hier verder niet echt op in. Reden voor mij om dat wel te doen en de aanwijzingen van Foucault te volgen waarmee ik de boeken analytisch kan indelen, verschillen kan duiden en kritiek op de boeken kan leveren.

Governmentality is een combinatie van ‘gouvernement’ en ‘mentaliteit’ waarbij het Foucault gaat om een rationele manier van besturen. Het gaat onder meer om

‘de uitoefening van een specifieke maar complexe machtsvorm, die mogelijk wordt gemaakt door een verzameling van instituties, procedures, analyses en reflecties, berekeningen en tactieken, waarbij populatie het object is, politieke economie de primaire vorm van kennis, en apparaten van veiligheid de wezenlijke technische instrumenten’ (Foucault 2007, 108).

Het wordt ook wel begrepen als ‘the conduct of conducts’ (Gordon 1991, 8). In het *governmentality*-perspectief staan ‘hoe’vragen en bestuurspraktijken centraal: het gaat om vragen hoe we ons ‘zelf’ en anderen besturen en om de relatie tussen het besturen van onszelf, anderen en de staat (Foucault 2007, 89; Dean 1999, 2).

Foucault maakt hierbij onderscheid tussen zijn archeologische benadering (Foucault 1966) en zijn genealogische benadering waarin de analytische instrumenten van ‘machtstechnieken’, richtinggevende ‘strategieën’ en ‘politieke programma’s’ centraal staan:

‘(...) instead of considering it in terms of an archaeology of knowledge, I would like to consider it from the perspective of a genealogy of *technologies of power*. I think we could reconstruct the function of the text, not according to the rules of formation of its concepts, but according to its objectives, the *strategies* that govern it, and the *program of political action* it proposes’ (Foucault 2007, 35. Curs. FvH).

Het is Donzelot (1979) geweest die deze driedeling centraal heeft gesteld en verder heeft uitgewerkt (vgl. O’Malley 1992). Donzelot stelde voor om macht op een foucaultiaanse manier te operationaliseren door te kijken naar:

‘(...) *technologies*, that is to say always local and multiple, intertwining, coherent or contradictory forms of activating and managing a population, and *strategies*, that is to say formulae of government. (...) The panopticon, the apparatus of confession, systems of social insurance are technologies, producing a diversity of effects and lending themselves to polyvalent tactical uses. Political economy, Marxism, Keynesianism are strategies, formulae of government, theories which explain reality only to the extent that they enable the implementation of a programme, the generation of actions; they provide through their coherence a “practical object” (*practicable*) for corrective intervention and governmental programmes of redirection’ (Donzelot 1979, 77. Curs. or.).

Strategieën, politieke programma’s en technieken zijn onderling gerelateerd maar variëren in de mate van concreetheid. Strategieën zijn de meest abstracte formules van bestuur (bijvoorbeeld liberalisme en ‘welfarisme’; Rose en Miller 1991, 122); politieke programma’s genereren handelingen doordat bepaalde objecten worden ‘geproblematiseerd’ (Foucault 1984; Burchell 1993) en bepaalde doelen worden gesteld (bijvoorbeeld families als object ter verbetering van de populatie: Foucault 2007, 105); technieken zijn de meest concrete vormen van interventie gericht op individuen en populatie(s) (bijvoorbeeld het panopticon als techniek van disciplinaire macht of sociale verzekeringen als techniek van ‘welfarisme’; O’Malley 1992, 258; Ewald 1991).

Het *governmentality*-perspectief moet hierbij niet als een waardenneutrale beschrijving worden opgevat. Het is namelijk een vorm van kritiekbeoefening. Het gaat om het zichtbaar maken van de (vanzelfsprekende) manieren van bestuur van onszelf, anderen en de staat *en* de gevolgen daarvan (Dean 1999, 36). Middels die kritiek kunnen andere manieren van denken en andere gebieden van besturen worden ontsloten. Onderstaand hanteer ik de driedeling (strategieën, politieke programma’s en technie-

ken) om te kijken hoe besturen via veiligheid en criminaliteit in Amerika en Nederland plaatsvindt.

Strategieën van *governmentality*: liberalisme en de opkomst van veiligheidsapparaten

Bij Foucault staat de opkomst van moderne strategieën van bestuur zoals *raison d'État*, *police*, liberalisme en neoliberalisme centraal. Vanuit *governmentality* zijn liberalisme en neoliberalisme dus meer dan een marktgerichte benadering en een pleidooi voor een kleine staat. Het zijn strategieën ofwel formules van bestuur (vgl. Gordon 1991, 14). Alleen Neocleous gaat in op de strategieën van bestuur en dan vooral het liberalisme. Een van de belangrijke stellingen van Neocleous in *Critique of security* (2008) is dat de liberale strategie van vrijheid in feite een strategie is van veiligheid (N 13). Neocleous bouwt hierbij voort op de inzichten van Foucault die de opkomst van het concept veiligheid en apparaten van veiligheid als belangrijkste aspect van *governmentality* vanaf de achttiende eeuw beschouwde (N 13).

Volgens Neocleous heeft dit te maken met de prioritering van veiligheid in de liberale strategie. Via de sleutel van Lockes *prerogatief* (hoofdstuk 14 boek II van Lockes *Two treatises on government*) beschrijft Neocleous hoe de grondlegger van het liberalisme niet zozeer vrijheid maar juist veiligheid prioriteert (N 14-15). Locke hanteert het prerogatief om zo in 'noodtoestanden' en bij wijze van 'uitzondering' ter bescherming van de staat en de bevolking het optreden van de staat, buiten de rechtstaat om, te legitimeren (N 16). Aldus is het prerogatief het liberale synoniem van staatsraison: voor beide strategieën is het uitgangspunt de instandhouding van orde en veiligheid (N 18-19). Veiligheid is het allerhoogste en regulerende principe in het liberalisme en niet zozeer vrijheid (N 18). Zo is er sprake van een liberalisering en legitimering van een absolute doctrine: wanneer het noodzakelijk is dan moet de soevereine macht de rechtsstaat opschorten (N 21). Dit volgt ook uit de taakopvatting van de staat: het veiligstellen van het recht op eigendom, kortom de economische veiligheid (N 22). Doordat niet zozeer vrijheid maar veiligheid voor het

goede staat, is vanaf het begin het liberale uitgangspunt dat zolang er bestuurd wordt in de naam van veiligheid, het bestuur *per definitie* geoorloofd is. Het liberalisme levert dus geen kritiek op veiligheid, maar vindt in prerogatief een manier om veiligheid in liberale termen te vatten en autoritaire maatregelen toe te staan (N 32 en 39-75; vgl. Dean 1999, 131-148). Het lockeaanse prerogatief is de voorloper van 'noodzaak', 'noodtoestand' en 'uitzonderingssituatie' en dus maatregelen in naam van nationale veiligheid (N 42; vgl. N 72, 201n en Agamben 2002 en 2005).

Vanuit het analytisch kader van *governmentality* wordt een belangrijk kritiekpunt op beide auteurs duidelijk. Daar waar Simon helemaal niet abstraheert tot de hedendaagse abstracte formules van bestuur gaat Neocleous nog wel in op de filosofische achtergrond van het liberalisme en laat hij zien hoe veiligheid het dominante ordenende principe is. Echter, hierbij gaat Neocleous weer niet in op de verdere ontwikkelingen binnen het liberalisme. Zo beschrijft Neocleous wel de opkomst van behaviorisme (N 167) maar koppelt hij dit niet aan neoliberalisme als nieuwe strategie (Foucault 2008; vgl. Gordon 1991, 43). Een andere vraag die open blijft staan is hoe de hedendaagse strategie van *governmentality* kan worden getypeerd.

In een nog te verschijnen artikel van Willem Schinkel en mijzelf wordt de hedendaagse gouvernementele strategie in Nederland 'neoliberaal communitarisme' genoemd (Schinkel en Van Houdt 2010). Een paradoxale combinatie van enerzijds de nadruk op eigen verantwoordelijkheid en de transformatie van bestuur in economische termen (justitie als bedrijf; prestatiecontracten; meetbare doelstellingen; afrekenen op 'output' en resultaat) en aan de andere kant een nadruk op gemeenschap (Nederlandse/Rotterdamse normen en waarden; vitale gemeenschappen). Het is echter een productieve strategie omdat het een nieuwe relatie tussen burger, staat, civiele samenleving en markt mogelijk maakt. Criminaliteit en veiligheid zijn belangrijke domeinen waar dit mogelijk en zichtbaar wordt. Hoe werken hedendaagse politieke programma's en technieken van veiligheid en criminaliteit?

Politieke programma's van *governmentality*: besturen via veiligheid en criminaliteit

Politieke programma's maken objecten zichtbaar en vatbaar voor technieken van interventie. Ze zijn gericht op bepaalde doelen. Het zijn vooral de politieke programma's en de daarmee gepaard gaande technieken (zie volgende paragraaf) van veiligheid en criminaliteit die bij Jonathan Simon in zijn boek *Governing through crime* centraal staan. Simon gaat in op de problematisering van criminaliteit als het belangrijkste probleem van bestuur sinds de jaren 1970 en als manier voor de overheid zich opnieuw uit te vinden (S 3-4). Van belang hierbij is de opkomst van het slachtoffer als model in de politieke programma's. Simon (S 75-110) laat zien hoe door de tijd heen verschillende 'modellen van subjecten' voorkomen in de politieke programma's en richting geven aan beleid en wetgeving. Vanaf het midden van de negentiende eeuw komen achtereenvolgens de volgende modellen voor: de landbezitter (besturen via land), de vrijman (besturen via [civiele] rechten), de industriële werker (besturen via productie), de kwetsbare consument (besturen via consumptie). Vanaf de jaren 1970 staat het slachtoffer centraal, zodat er sprake is van een bestuur via criminaliteit (*governing through crime*: S 89). Dit besturen via criminaliteit en de aandacht voor het slachtoffer gaat gepaard met een intensivering van de aandacht voor daders, namelijk in de opsporing en het massaal opsluiten van daders (zie hieronder de 'techniek van de ban').

De belangrijkste politieke programma's die Simon bespreekt zijn de *Safety Streets Act* van 1968 en de *Violence Crime Control and Law Enforcement Act* van 1994. Deze politieke programma's waarin besturen via criminaliteit en het slachtoffer centraal staan, hebben tot gevolg dat er minder aandacht is voor de rechten van (potentiële) daders en verdachten (S 27-28 en 268), meer macht wordt toebedeeld aan uitvoerende actoren (S 33-74) en minder aan de rechtsprekende macht (S 111-140). Tegelijkertijd profileren verschillende actoren (presidenten, gouverneurs en burgemeesters) zich als vertegenwoordiger van alle (potentiële) slachtoffers (c.q. slachtoffers en de gemeenschap) in een retoriek van bescherming, harder straffen, doodstraffen, *zero tolerance* en *three strikes-you're-out* (S 33-41). De doelen die worden gesteld in de politieke programma's zijn niet meer resocialisatie, zoals tijdens de New Deal-periode (*penal welfarism* of *wel-*

farist government: S 23), maar gericht op genoegdoening aan het slachtoffer en bescherming van de gemeenschap.

De aandacht in politieke programma's voor veiligheid en criminaliteit heeft ook gevolgen voor de afbakening van de private en publieke sfeer en de betrokkenheid van private en andere actoren bij (voorheen) publieke zaken zoals criminaliteitsbestrijding. In de programma's wordt de huishoudelijke sfeer gekoppeld aan criminaliteit waardoor het mogelijk is om de private ruimte van het gezin binnen te komen (S 181). Thema's als huishoudelijk geweld, seksueel misbruik van partners of kinderen, jeugdcriminaliteit en schoolverlaten als voorbode voor criminaliteit werden geïntroduceerd. Hiermee werden interventies in het gezin mogelijk (S 204-205). De politieke programma's leggen tegelijkertijd de nadruk op het verantwoordelijk maken van andere actoren voor criminaliteitsbestrijding, zoals scholen (S 207-231). In de *Safe Schools Act* van 1994 werd criminaliteit op scholen als nationaal probleem gedefinieerd met als doel een drugs- en geweldvrije omgeving te creëren waarbij disciplineren in naam van criminaliteit centraal staat (S 214). Miljoenen werden vrijgemaakt om scholen via het paradigma van criminaliteit te transformeren.

Van belang is daarnaast de relatie tussen veiligheid, criminaliteit en terrorisme. Zowel Neocleous (N 106 e.v.) als Simon (S 259 e.v.) gaat in op de politieke programma's van de overheid op het gebied van terrorisme en dan vooral de *USA PATRIOT Act* (*Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act*). Volgens Simon is de oorlog tegen terreur een verlengstuk van de oorlog tegen criminaliteit: dezelfde mentaliteit, dezelfde metaforen (zoals oorlog) en modellen (slachtoffer) en vergelijkbare technieken. Deze wet veranderde de criminaliteits- en immigratiewetgeving en maakt allerlei technieken van surveillance en detentie mogelijk in naam van nationale veiligheid (N 106). De aandacht moet hierbij vooral gericht zijn op de gehanteerde classificaties, zoals *enemy combatant*. Dit label maakt het mogelijk om een individu uit de civiele sfeer te halen en zonder aanklacht en proces vast te zetten (S 266; N 106).

Beide auteurs beperken zich echter niet tot de politieke programma's zoals die door nationale of lokale beleidsmakers worden geschreven. Dit is

conform het uitgangspunt van de *governmentality*-studies. Wetenschappelijke aandacht moet ook uitgaan naar de manieren waarop politieke programma's door andere actoren dan de staat (in zogenaamde 'bestuurs-assemblages': zie O'Malley 2001) worden ontwikkeld waarbij duidelijk wordt dat ook deze actoren worden gedreven door het thema veiligheid. Belangrijk is hierbij de rol van 'veiligheidsintellectuelen' (N 160 e.v.).

Onder verwijzing naar Gramsci, die stelde dat de staat alleen begrepen kan worden door aandacht te besteden aan de rol van intellectuelen, stelt Neocleous dat de veiligheidsintellectueel met zijn basis op de universiteit een belangrijke actor is ter legitimering en conceptualisering van het veiligheidsprobleem en de manier waarop 'werelden' (moeten) worden geordend (N 162). De 'gebiedsstudies' (*area studies*) en '(massa)communicatiestudies' die opkwamen als gevolg van de Koude Oorlog en door de veiligheidsstaat werden gefinancierd (dus letterlijk het product zijn van de veiligheidsstaat, zo stelt Neocleous met klem: N 180), moesten politiek vijandige, potentieel vijandige en economisch vijandige gebieden en populaties in kaart brengen voor onder andere psychologische oorlogsvoering via verschillende media (N 166 en 179). Zo ontstonden bijvoorbeeld de academische 'Ruslandstudies', 'Aziëstudies', 'Afrikastudies', '(West-)Europastudies' en 'Latijns-Amerikastudies'. De hier ontwikkelde modellen, zoals de indeling van de wereld in de eerste wereld, de tweede wereld en de derde wereld, zouden een belangrijke rol gaan spelen in de ontwikkeling van nieuw tactisch beleid en opgenomen worden in het dagelijks taalgebruik (N 170-172). Op deze manier werden ook 'veiligheidsinterventies' in derdewereldlanden gelegitimeerd. Deze landen moesten zich 'ontwikkelen' tot eerstewereldlanden en werden aldus het 'slagveld' van de Koude Oorlog in naam van de veiligheid van de eerste wereld (N 171 en 173-175).

Is er ook in Nederland sprake van een besturen via veiligheid en criminaliteit? Er zijn wel aanleidingen om deze vraag te onderzoeken, zowel landelijk als in het bijzonder met betrekking tot Rotterdam (vgl. Downes en Van Swaaningen 2007). Hierbij gaat het om de aandacht voor het thema in de media en de wetenschap, activiteiten van burgers die bij veiligheidsbeleid worden betrokken of daartoe zelf initiatief nemen en om initiatieven van de overheid. Vanwege de ruimte beperk ik mij tot een

korte weergave van de politieke programma's op het gebied van veiligheid en criminaliteit van de overheid in Nederland. Ik zal proberen te laten zien hoe criminaliteit en veiligheid vanaf de jaren 1980 een dominant probleem zijn geworden met als gevolg nieuwe vormen van bestuur, andere rollen voor bestaande en nieuwe actoren, nieuwe probleemdefinities en nieuwe technieken. Hierbij gaat het om een richtinggevende aanzet en dus onvolledige analyse.

Criminaliteit is vooral vanaf begin jaren 1980 dominant geworden. Belangrijke politieke programma's van de overheid zijn: *Samenleving en Criminaliteit* (1985) gericht op het mobiliseren van de samenleving bij de bestrijding van criminaliteit en het verstevigen van allerhande 'binding' met de samenleving en functioneel toezicht; de *Integrale Veiligheidsrapportage* (1993) waar criminaliteit is opgenomen in het concept veiligheid en interdepartementale samenwerking centraal staat met daarin ook een lokale focus waarbij gemeenten een regierol moesten gaan spelen; *Criminaliteit In Relatie tot de Integratie Etnische Minderheden* (1997) waarin de relatie tussen criminaliteit en allochtonen wordt gelegd; *Investeren in een Zichtbare Overheid* (2001) en het veiligheidsprogramma *Naar een Veiliger Samenleving* (2002) waarin vooral gepleit wordt voor duidelijke handhaving door de overheid en repressieve maatregelen centraal staan; en het programma *Veiligheid begint bij Voorkomen* (2007) dat meer de preventieve kant benadrukt. Zoals Simon aangeeft voor Amerika is ook in Nederland de aandacht voor het slachtoffer toegenomen (Boutellier 2003). Een goed voorbeeld is de manier waarop het kabinet Balkenende I de agenda voor de komende tien jaar bepaalde. Gesteld wordt dat er sprake is van een disbalans tussen de bescherming van de samenleving en slachtoffers en de rechten van daders. Daarom 'dient het kabinet te streven naar een herstel van de balans tussen de bescherming van de samenleving en (potentiële) slachtoffers tegenover de rechten van (potentiële) daders en de bescherming van hun persoonlijke levenssfeer. De positie van slachtoffers dient verbeterd te worden' (Coalitieakkoord 2002, 10). Tegelijkertijd problematiseren de politieke programma's specifieke plaatsen, groepen en individuen zoals risicoplaatsen, risicojongeren en veelplegers. Dit problematiseren maakt specifieke interventies mogelijk (zie hieronder bij 'technieken'). Hierbij wordt de lat hoog gelegd: een

belangrijk doel hierbij is het reduceren van criminaliteit met 25% (Veiligheid Begint Bij Voorkomen 2007, 7).

Technieken van *governmentality*: ‘noodtoestand’, ‘*othering*’ en ‘verbannen’

Neocleous geeft aan dat de techniek van de noodtoestand een belangrijke manier is om orde te creëren in zowel fascistische als liberale samenlevingen (N 57). Het patroon is hierbij steeds weer hetzelfde:

‘Er gebeurt iets wat leidt tot de eis voor nieuwe en meer krachtige veiligheidsmaatregelen; noodwetgeving wordt geïmplementeerd; geleidelijk worden de nieuwe instrumenten voorbij hun oorspronkelijke doel gebruikt of voor situaties waar ze niet oorspronkelijk voor zijn bedoeld; de noodmaatregelen worden vervolgens in normale wetgeving omgezet’ (N 67).

Hierbij kan alles als noodtoestand worden uitgeroepen, omdat alles vanuit de sleutel van veiligheid begrepen kan worden. Dit gebeurde met drugs, hooligans, kindermisbruik, klassenstrijd, natuurrampen, de angst voor het uitsterven van dieren en verzet tegen mondialisering (N 68). Uitzonderlijke situaties en problemen, tijdelijkheid en de bescherming van de samenleving zijn hierbij een retorische tactiek waarbij het verschil tussen oorlog en vrede vervaagt (N 67-68). De ‘normale staat’ en ‘uitzonderlijke staat’ vloeien in elkaar over (N 35 en 40). Dit is ook zichtbaar in de belangrijkste metafoor die voor sociaal beleid wordt gebruikt, namelijk die van ‘oorlog’ (S 261). Voor Nederland kan gedacht worden aan Rotterdam en het Rotterdamse beleid waarin begrippen als ‘sociale herovering’, ‘stadsmariniers’, ‘hotspots’, ‘interventieteams’ en ‘veiligheidsrisicogebieden’ een centrale rol spelen (zie voor een kritiek en toepassing van het concept ‘noodtoestand’ op Nederland: Schinkel en Van den Berg 2010).

Een andere techniek is die van *othering* (N 110).³ Volgens Neocleous zijn de veiligheidsprojecten ook identiteitsprojecten, waarbij veiligheid-identiteit-loyaliteit aan elkaar zijn gekoppeld (N 106-141 en 165). Zo leverde het

totalitaire ‘andere’ (bijvoorbeeld communistisch Rusland) tegelijkertijd de identiteit op van Amerika als het land van de vrijheid (‘celebrating Americanism’: N 165) met de missie om de wereld veiligheid te brengen door de introductie van het kapitalistische (wereld)marktmodel (N 172). Zo werden ook interne ‘anderen’ ofwel ‘communisten’ en ‘seksueel geperverteerde mensen’ als veiligheidsrisico genoemd (‘no communists or cocksuckers in the library’: N 123) en werd een loyaliteitsprogramma opgetuigd dat miljoenen Amerikanen zou screenen en het beeld van Amerika als eenheid van ‘loyale burgers’ versterkte (N 124). Dit alles in naam van ‘veiligheid’, zo stelt Neocleous, met als voornaamste middel ‘uitsluiting’ en ‘geweld’ (N 175).

De techniek van *othering* kan voor Nederland in relatie tot burgerschap worden beschreven. Burgerschap kan worden opgevat als een belangrijk mechanisme van in- en uitsluiting dat complex (bestaand uit meerdere dimensies), contextueel (in verschillende perioden anders ingevuld) en configurationeel (gerelateerd aan andere technieken van populatiemanagement) is. Burgerschap, met de verschillende adjectieven die vandaag de dag worden gebruikt (zoals verantwoordelijk, actief en goed burgerschap), is dus een van de technieken van populatiemanagement. Enkele voorbeelden hiervan zijn: het door middel van ‘actief burgerschap’ onderscheid maken tussen de ‘goede burger’ en de ‘risicioburger’ waardoor interventies mogelijk worden gemaakt (Van Gunsteren 2004). Hierbij zijn het vooral de ‘andere’ burgers die onderworpen worden aan interventies. Dit gebeurt vaak vanuit een culturistisch discours (Schinkel 2007) waardoor een ‘virtualisering van burgerschap’ plaatsvindt en burgerschap voor bepaalde ‘anderen’ een onbereikbaar maar dwingend ideaal wordt (Van Houdt en Schinkel 2009). Vooral op ‘allochtonen’ en dan specifiek ‘allochtone jongeren’ vinden interventies plaats. *Othering* hangt sterk samen met de techniek van verbannen.

Een belangrijke techniek van hedendaags bestuur via veiligheid en criminaliteit is de techniek van de ‘ban’, zoals het verbieden van toegang tot bepaalde plaatsen en het massaal opsluiten van specifieke groepen (S 172). Drie elementen van de massale opsluiting zijn volgens Simon van belang: ten eerste de omvang, ten tweede de selectiviteit en ten derde de gevangenis als opslag van menselijk afval (S 141). De gevangenis krijgt zo

een nieuwe en belangrijke rol toebedeeld als techniek van populatie-beheer waarbij sprake is van een nieuw geloof in de gevangenis als manier om ‘de samenleving’ te beschermen. Het toepassen van de vrijheidsstraf op specifieke categorieën/groepen wordt ook wel *selective incapacitation* genoemd (Feeley en Simon 1992) of ‘selectief verbannen’ via het federale programma genaamd *Project Exile* (S 143). Hierbij gaat het niet zozeer om het ideaal van resocialisatie maar eerder om het selectief onschadelijk maken en uit de populatie verwijderen van bepaalde categorieën daders. De belangrijkste indicator is ras: dit door het hard bestraffen van en intensief toezicht houden op vormen van criminaliteit die voornamelijk in bepaalde gemeenschappen voorkomen, waarbij vooral ‘Afro-Amerikanen’ en ‘Latino’s’ worden opgespoord en getroffen (S 142; vgl. Wacquant 2004).⁴ Deze techniek wordt vandaag de dag ook buiten Amerika toegepast in de oorlog tegen het terrorisme. Ras en religie zijn dan de indicatoren voor de gevaarlijke klasse die o.a. in Guantánamo Bay moet worden opgesloten (S 267; N 39).

Is er ook sprake van de techniek van de ban in Nederland? Opvallend is de herwaardering van de gevangenis als techniek van populatiemanagement. Ook in Nederland is er sprake van een explosieve groei van de gevangenispopulatie en het selectief onschadelijk maken ter bescherming van de samenleving. Kijken we bijvoorbeeld voor de omvang naar de ontwikkeling van het aantal personen dat op de 100.000 mensen in de gevangenis zit, dan zien we een stijging van 18 op de 100.000 in 1973 naar 49 op de 100.000 in 1992 naar 110 op de 100.000 in 2007.⁵ Ook is er sprake van een specifieke aanpak van bepaalde groepen, zoals Marokkaanse jongeren, waarbij cultuur als verklaring voor criminaliteit wordt gezien (Schinkel 2007). En ook kan worden gedacht aan de in 2004 ingevoerde maatregel Inrichting Stelselmatige Daders (ISD). De belangrijkste reden zoals aangegeven in art. 38m Sr is de beveiliging van de samenleving tegen veelplegers. Veelplegers kunnen voor twee jaar achter slot en grendel geplaatst worden met een sober regime (Struijk 2007). Meer algemeen kan worden gesteld dat de ‘ban’ een belangrijke techniek is geworden: denk aan openbaarvervoerverboden, gebiedsverboden, huisverboden en stadionverboden (vgl. Van de Bunt en Van Swaaningen 2004 en S 172). Hierbij heeft vooral de burgemeester belangrijke instrumenten in handen gekregen.

Kritiek op veiligheid en besturen via criminaliteit

Foucault stelt dat macht niet alsmat in negatieve en repressieve termen begrepen moet worden, maar dat gekeken moeten worden naar datgene wat macht mogelijk maakt (Foucault 1975) en tegelijkertijd dat zijn analyse niet uitgaat van de opvatting dat alles slecht is, maar dat alles gevaarlijk is, als een vorm van hyper- en pessimistisch activisme (Foucault 1997, 256 in Dean 1999, 40). Het gaat er dus om te laten zien wat macht produceert en welke gevolgen dat heeft, waarbij altijd de mogelijkheid bestaat tot kritiek en tot activisme. Wat mij betreft is dat een belangrijke aansporing en uitgangspunt voor (wetenschappelijk) onderzoek ofwel een belangrijk tactisch principe. Een principe dat ook centraal staat in het *governmentality*-perspectief (Dean 1999).

Neocleous en Simon leveren beiden kritiek op het hedendaags besturen via veiligheid en criminaliteit door enerzijds een beschrijving te geven van de manier waarop de strategieën, politieke programma’s en technieken opereren en anderzijds de gevolgen ervan te doordenken. Beide auteurs stellen dat het denken in termen van veiligheid een denken is in termen van onveiligheid en angst en daarmee een cultuur van angst oplevert (bijvoorbeeld S 21; N 107). Deze angst wordt vervolgens weer uitgebuit om nieuwe politieke programma’s en technieken mogelijk te maken: een cultuur van controle (zie hiervoor ook Garland 2001). Angstige mensen zijn vooral conformisten die graag hun rechten inleveren in naam van veiligheid (S 21). In hun beschrijving laten beide auteurs op foucaultiaanse wijze zien dat angst en veiligheid productief zijn voor een nieuwe manier van besturen en dat dit geld, nieuwe technieken en mogelijkheden oplevert.

De kritiek van Simon is hierbij minder vergaand dan de radicale kritiek van Neocleous. Simon laat zien hoe het besturen via criminaliteit democratische en rechtsstatelijke problemen oplevert.⁶ Daar waar Simon het thema verlegt naar een ‘oorlog tegen kanker’ en dus het liberale veiligheidsproject blijft omarmen (S 259 e.v.) met de mogelijkheid tot het uitroepen van noodsituaties, neemt Neocleous een radicale positie in door te stellen dat het denken in termen van veiligheid moet worden verlaten (N 72-74 en 185-186) wat zelfs gevaard moet gaan met geweld. Waar het

Neocleous om gaat is het ontmaskeren van veiligheid als ideologie⁷, als depolitiserende manier om de kapitalistische (wereld)samenleving te ordenen en dat betekent een radicale tegenstand tegen een politiek gebaseerd op veiligheid (N 185-186). In navolging van Benjamin stelt Neocleous dat de strijd

‘need[s] to be fought not by demanding a return to the “normal” rule of law, but in what Benjamin calls a *real* state of emergency, on the grounds that only this will improve our position in the struggle against the fascism of our time. And this is a task which requires violence, not the rule of law’ (N 74. Curs. or.).

Wat mij betreft is het tactisch principe van ‘alles is [potentieel] gevaarlijk’ een belangrijke impuls voor kritisch onderzoek.⁸ Zouden we echter zowel Benjamin als Foucault toepassen op deze laatste gewelddadige vorm van activisme dan is het nog maar de vraag in hoeverre deze vorm van kritiek en toepassing standhoudt. Daar waar het pleidooi tot kritiek en activisme sympathiek is in mijn ogen, roept het betoog van Neocleous in ieder geval de vraag op welke de grenzen zijn van (wetenschappelijk) activisme: liggen die grenzen bij de pen c.q. het toetsenbord of hieraan voorbij? En als de grenzen liggen bij de pen c.q. toetsenbord waar liggen dan de grenzen van de inhoudelijke boodschap of tot waar en wat mag worden opgeroepen (activisme, strijd of fysiek geweld)? Moet tegen deze radicale vorm van activisme niet ook weer het tactisch principe van Foucault gelden dat alles gevaarlijk is?

Friso van Houdt (EUR) studeerde criminologie en sociologie en werkt momenteel aan een dissertatie waarin de transformatie van burgerschap in Nederland vanuit het governmentality-perspectief wordt onderzocht.

Literatuur

Agamben, G. (2002) *Homo sacer. De soevereine macht en het naakte leven*. Amsterdam: Boom/Parresia.

Agamben, G. (2005) *State of exception*. Chicago: The University of Chicago Press.

Boutellier, H. (2003) *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Bunt, H. van de en R. van Swaaningen (2004) ‘Van criminaliteitsbestrijding naar angstmanagement’. In: E. Muller (red.) *Veiligheid*. Deventer: Kluwer, 661-673.

Burchell, G. (1993) ‘Liberal government and techniques of the self’. *Economy & Society* 22 (3), 267-282.

Burchell, G., C. Gordon en P. Miller (red.) (1991) *The Foucault effect. Studies in governmentality*. Chicago: University of Chicago Press.

Dean, M. (1999) *Governmentality. Power and rule in modern society*. Londen: Sage Publications.

Donzelot, J. (1979) ‘The poverty of political culture’. (Vert. C. Venn.) *Ideology and Consciousness*, 73-86.

Donzelot, J. en C. Gordon (2008) ‘Governing liberal societies. The Foucault effect in the English-speaking world’. *Foucault Studies* 5, 48-62.

Downes, D. en R. van Swaaningen (2007) ‘The road to dystopia. Changes in the penal climate in the Netherlands’. In: M. Tonry en C. Bijleveld (red.) *Crime and justice in the Netherlands*. Chicago: Chicago University Press.

- Feeley, M.M en J. Simon (1992) 'The new penology. Notes on the emerging strategy of corrections and its implications'. *Criminology* 30 (4), 449-474.
- Foucault, M. (1966) *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*. Parijs: Gallimard.
- Foucault, M. (1975) *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Parijs: Gallimard.
- Foucault, M. (1984) 'Polemics, politics and problematizations'. In: M. Foucault (1997) *Ethics. Essential works of Michel Foucault Vol. I*. Londen: Penguin Books.
- Foucault, M. (2003) *Society must be defended*. Londen: Penguin Books.
- Foucault, M. (2007) *Security, territory, population*. New York: Palgrave MacMillan.
- Foucault, M. (2008) *The birth of biopolitics*. New York: Palgrave MacMillan.
- Garland, D. (2001) *The culture of control. Crime and social order in contemporary society*. Chicago: Chicago University Press.
- Gunsteren, H. (2004) *Gevaarlijk veilig. Terreurbestrijding in de democratie*. Amsterdam: Van Genneep.
- Houdt, J.F. van en W. Schinkel (2009) 'Aspecten van burgerschap'. *Beleid en Maatschappij* 1, 50-59.
- Neocleous, M. (2008) *Critique of security*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- O'Malley, P. (1992) 'Risk, power, and crime prevention'. *Economy and Society* 21 (1), 252-275.

- O'Malley, P. (2001) 'Governmentality'. In: E. McLaughlin en J. Muncie (red.) *The Sage dictionary of criminology*. Londen: Sage Publications.
- Rose, N. (1999) *Powers of freedom. Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N. en P. Miller (1991) 'Political power beyond the State. Problematics of government'. *The British Journal of Sociology* 43 (2), 173-205.
- Rose, N., P. O'Malley en M. Valverde (2006) 'Governmentality'. *Annual Review of Law and Social Science* 2, 83-104.
- Schinkel, W. (2007) *Denken in een tijd van sociale hypochondrie*. Kampen: Klement.
- Schinkel, W. en M. van den Berg (2010) 'City of exception. The Dutch revanchist city and the urban homo sacer'. Te verschijnen in *Antipode*.
- Schinkel, W. en F. van Houdt (2010) 'Besturen door vrijheid. Neoliberaal communitarisme en de verantwoordelijke burger'. Te verschijnen in *Bestuurskunde*.
- Simon, J. (2007) *Governing through crime. How the war on Crime transformed American democracy and created a culture of fear*. Oxford: Oxford University Press.
- Struijk, S. (2007) 'Rechtshandhaving en veelplegers. Ontwikkeling van drang naar dwang'. In: J. Blad (red.) *Strafrechtelijke Rechtshandhaving*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 343-368.
- Wacquant, L. (2004). *Punir les pauvres. Le nouveau gouvernement de l'insécurité sociale*. Marseille: Agone.

© De Creative Commons Licentie is van toepassing op dit artikel (Naamsvermelding-Niet-commercieel 3.0). Zie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/nl> voor meer informatie.

---

1 *Gouvernementalité* is vooral door Angelsaksische wetenschappers uitgewerkt en het wordt in de Angelsaksische literatuur vertaald als *governmentality*. *Governmentality* is de term die ik hieronder zal hanteren.

2 In tegenstelling tot de Angelsaksische landen is in Nederland het *governmentality*-perspectief nog niet uitvoerig toegepast (zie Donzelot en Gordon 2008).

3 Vergelijk Foucault (2003, 256 e.v.) waarin hij ingaat op racisme als manier om moord (letterlijk of in de zin van politieke uitsluiting) en geweld tegen ‘anderen’ te legitimeren.

4 Simon merkt op dat voor de eerste groep een op de drie, voor de tweede een op de zeven en van de blanke mannen een op de zeventien een keer naar de gevangenis moet en dat de kans voor een Afro-Amerikaanse man om naar de gevangenis te gaan hoger is dan de kans dat hij een opleiding geniet, in militaire dienst gaat of trouwt (S 141).

5 Downes en Van Swaaningen (2007) *Prison brief for the Netherlands* (27-10-2009), <http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/worldbrief/wpbcountry.php?country=15>
7 *World prison population list* (zevende editie) (27-10-2009), <http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/downloads/world-prison-pop-seventh.pdf>.

6 Een vergelijkbare positie wordt in Nederland ingenomen door Focqué en 't Hart (1990), Kelk (1990) en Blad (2007) onder de noemer ‘strafrechtelijk instrumentalisme’.

7 Het doel van deze bespreking was vooral de productiviteit van foucaultiaanse perspectieven, in het bijzonder *governmentality*, te laten zien. Neocleous combineert Marx en Foucault (N 13) zonder dit te ‘problematiseren’. Echter de relatie tussen Marx en Foucault levert meer spanning en complexiteit op dan Neocleous suggereert.

8 De paradox is hier alleen dat we in een denken in termen van veiligheid blijven steken.